

בית המדרש הווירטואלי (V.B.M) ע"ש ישראל קושיצקי שלייד ישיבת הר עציון שיעורים בדרכיה: אישה והלכה

צוות דרכיה, לורי נוביק

לבוש ד: כלי גבר

מהו כלי גבר? מה טיב האיסור על אישה ללבוש אותו? באיזה אופן משפיעה הכוונה על הלכה זו?

- [לחצו כאן](#) כדי לראות גרסה מעודכנת של השיעור עם כלי למידה נוספים באתר דרכיה.
- [הרשמו כאן](#) לניוזלטר כדי לקבל עוד עדכונים ותכנים ממיזם דרכיה.
- נשמח לקבל הערות והארות [כאן](#).

מאת לורי נוביק | עריכה: הרב עזרא ביק, אילנה אלצפון ושיינע גולדברג

תרגום: שיראל גרסון | עריכה בעברית: עדיה בלנק

הגדרת כלי גבר

פתחנו את הסדרה הזו, שעוסקת בלבוש, בהגדרת מספר תפקידים חיוניים של לבוש, כולל כיסוי הערווה ונתינת כבוד לאדם. במאמר זה נדון בתפקיד אפשרי נוסף של הלבוש – ייצוג מגדר.

התורה מתייחסת כמובן מאליו לכך שלבושם של גברים ושל נשים שונה לפחות מכמה בחינות, ואוסרת על גבר ללבוש שמלת אישה ועל אישה ללבוש כלי גבר.

דברים כ"ב, ה

לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה כי תועבת ה' אלקיך כל עשה אלה.

אף שהן נספרות כשתי מצוות נפרדות לאור ההקבלה המוצגת בפסוק, בדרך כלל מתייחסים אליהן כאל יחידה אחת. למרות זאת נתמקד בדיונו באיסור על האישה, תוך התייחסות לאיסור על הגבר כשהוא תורם להבנתו את כלי גבר. נבחן מה נחשב ככלי גבר, האם מותר ללבוש בגד שאינו שייך למגדר ספציפי, מהו העיקרון העומד מאחורי האיסור, והאם יש חשיבות לכוונה בלבוש.

מה מגדיר פריט לבוש מסוים כשייך לגבר או לאישה? איזה סוג פריט נחשב ככלי גבר? בהתחשב במגוון הרחב הקיים של נורמות לבוש במקומות שונים לאורך ההיסטוריה, יהיה קשה לטעון שההגדרה של כלי גבר היא מוחלטת ובלתי משתנה. ואכן, הרמב"ם פוסק שההגדרה ללבוש גבר או אישה תלויה בנורמות מקומיות:

ספר המצוות לרמב"ם, לא תעשה לט

וכל אשה שתתקשט באחד מתכשיטי האנשים המפורסמים בעיר ההיא שזה הוא תכשיט מיוחד לאנשים לוקה.

פוסקי הלכה רבים אחרים, הטור, השולחן ערוך והרמ"א ביניהם, מקבלים את התפיסה שלפיה לבוש גבר ואישה מוגדר על פי מנהג המקום:

טור יו"ד קפב

לא תלבש אשה בגדים המיוחדים לאיש לפי מנהג המקום...

מהו מנהג המקום? תשובת גאונים שהובאה ברשב"א מגדירה כי ההלכה מכירה בנורמות הלבוש הרווחות בזמן ובמקום נתונים, ואפילו לוקחת בחשבון את הקהילה הלא-יהודית כחלק מההקשר להבנת נורמות לבוש יהודיות. (תשובה זו מתייחסת גם לגברים המשתמשים בשיטות טיפוח נשיות כחלק מהאיסור על גברים. נחזור לכך בהמשך.)

שו"ת הרשב"א ה', קכא

לרב שרירא, ורב האי בנו זלה"ה.... יש הפרש בין תכשיטי נשים, בין הזמנים ובין המקומות. וגם יש בין בגד לבגד, הפרש. כי כן נהגו כאן, שבגדי פשתן ובגדי צמר גפן, אין האנשים לובשין אותן צבועים. אבל בגדי כלך ובגדי משי ובגדי מילת, לובשין אותן הגברים צבועים, בכל מיני צבועים. לפיכך מותר להם ללבוש מאלו, כפי מנהג הזמן והמקום. ואם היה זמן או מקום שאין רגילין באלו ג"כ [גם כן], אלו היו אסורין להם. וכן, כי יש כאן מנהג למלבושי נשים ולמלבושי אנשים, ובמקומות אחרים מנהג אחר, כל האסור בו כמנהגו וההיתר בו כמנהגו. כי לא סיים לנו כלי גבר ושמלת אשה, אלא לפי המנהגות בהם, ובאותם השנים... יש בערב מי שהם בני הערבים ישמעאלים ובני יקטן שמנהגם כן, כי הגבר בהעברת בית השחי ובית הערוה, רואין אותו חלש כנשים. ואנשי אותן מקומות עכשיו, אסור להעביר בית השחי ובית הערוה שלהם....

הגאונים מצינים כי לא נראה שקיים סטנדרט יהודי אוניברסלי או אובייקטיבי ללבוש גברי או נשי מלבד המנהג הרווח, אם כי יש להניח שעל הלבוש לעמוד במסגרת גבולות [הצניעות](#). הם מוסיפים כי אין פסול בכך שאדם יתלבש באופן המקובל לנשים ולגברים כאחד בחברה מסוימת. (נדון בכך בהמשך בחלק על לבוש שאינו שייך למגדר מסוים.)

אולם גישת הגאונים מטרידה את הרשב"א. בתשובה מוקדמת יותר הוא רומז לכך שמנהגי טיפוח מסוימים אינם תלויים במנהג המקום. בתשובה זו מביא הרשב"א מעשה מהגמרא שממנו עולה שבתי השחי של גבר שאינם מגולחים מעידים על כך שהוא מקפיד יותר על שמירת הלכה מאשר שאר הציבור.¹

שו"ת הרשב"א ד', צ

.... שלא אמרה תורה לא תעבירו שער מבית השחי ובית הערוה, אלא דרך כלל הזהירה תורה על כל מה שהוא דרך הנשים. והוא שכתוב דרך כלל: לא ילבש גבר שמלת אשה. ואם כן, דברים אלו מוחלקים לארצות או לזמנים. כל זמן וכל מקום שדרך הנשים לעשות כן, אסור שם לאנשים. וכל מקום שדרך לעשות כן אנשים ונשים, מותר. שאין זה במקום ההוא או בזמן ההוא לנשים לבד. ואין אני קורא בו: שמלת אשה. ואין דבר זה מחוור בעיני. מההוא צורבא מרבנן (שם) (נזיר) נ"ט ע"א) ... כל העם זולתי היחידים היו מעבירים בית השחי. ואפ"ה [ואפילו הכי], תלמידי חכמים היו נוהגין בו איסור. ואמאי, והא לאו שמלת אשה היה בדורם, וחזר להיות שמלת איש? אלא שכל דבר שראוי לנשים ולא לאנשים, והנשים עושות כן, אסור לאנשים משום: שמלת אשה. ומי שהרגיל בדבר האסור, ונמשך בו, ונמשכו רבים בכך, אין האיסור חוזר להיות. שא"כ [שאם כן] נמצא חוטא ומאריך, והיחודים (צ"ל: והיחידים) נזהרים עוד בזה.

עמדת הרשב"א בנוגע לשינוי נורמות שמתחיל מהציבור הלא-יהודי אינה מוצגת בצורה מפורשת בתשובה זו, אך משתמע ממנה שהוא מתייחס לכך בהסתייגות רבה. כמו כן, ניתן לראות בתשובה את חוסר הנוחות של הרשב"א מעניין קשור, גילוח בית השחי לגברים, שגם דינו נובע מהאופן שבו הגדרת "שמלת אישה" משתנה בהתאם לזמן ולמקום. יהודי שומר הלכה כנראה לא יאמץ מעצמו את מנהגי הטיפוח המקובלים בקרב נשים, אך מאז שהשינוי מתרחש הוא עשוי להוביל לשינוי באופן שבו ההלכה מתייחסת לפרט לבוש מסוים. הרשב"א פוסק כי הרבים יכולים ללכת לפי הגדרה ששונתה, אך מידת חסידות היא להיזהר ולא לקבל שינוי אם הוא התחיל בעבירה.

¹ נזיר נט ע"א

ההוא דאיתחייב נגידא קמיה דרבי אמי, איגלאי בית השחי חזייה דלא מגלח, אמר להון רבי אמי: שיבקהו, דין מן חבריא הוא.

ראינו כי הגאונים לוקחים בחשבון את מנהג החברה הכללית בקביעת מנהג המקום. ייתכן שגם הרשב"א סובר כך על אף הסתייגותו. בפירושו על הטור, ה'פרישה' מציג שתי אפשרויות באשר למי קובע מנהג: לא-יהודיים ויהודיים יחדיו, או יהודים בלבד:

פרישה קפב, ה
נראה דרצה לומר אנשים גוים דכיון דנהוג נהוג ולמדינן ממנהג הגוים גם יש לומר דעל ישראל קאמר דהיכי דהנהיגו כן כולם יחד אין מוחין בידם.

לפי שיטה זו, במצב שבו כלל היהודים מקבלים על עצמם נורמת לבוש מסוימת כקבוצה, הדבר נחשב למקובל. הפרישה לא מזכיר חומרא ליחידים חסידים כפי שמציע הרשב"א.

הלכה למעשה, במיוחד כאשר יהודים נמצאים במגע מתמיד עם החברה הכללית, קשה מאוד לבדד את הקהילה היהודית משינויים רחבים יותר בלבוש. בדיון מקביל בנושא איסור חוקות הגויים והשלכותיו על אופן הלבוש המודרני, הרב משה פינשטיין מכיר בכך ששינויים בסגנון הלבוש חורגים בדרך כלל מגבולות הדת:

אגרות משה יו"ד א, פא
אין שייך איסור מלבושי נכרים דהא כמעט כל בני ישראל לובשין מלבושין אלו וא"כ [ואם כן] מי אומר שהם מלבושי נכרים והישראלים לובשין בכאן במלבושיהם ומדוע לא נאמר שמתחלה הם גם מלבושי ישראל דלא נקבע כלל מתחלה להנכרים ואח"כ [ואחר כך] גם להישראלים דמתחלה הא נעשו גם לישראלים. ...

מאמצע עד סוף המאה העשרים התעוררו דיונים הלכתיים בשאלה אם נשים הלבשות מכנסיים עוברות על איסור כלי גבר. [דנו בכך בעבר](#), אך כעת נוכל להבין את הדברים טוב יותר מתוך הקשר. חלק מפוסקי ההלכה, כולל הרב יצחק וייס, טענו כי מכנסיים תמיד נחשבים ככלי גבר, גם כאשר מקובל מאוד שנשים לובשות מכנסיים.

שו"ת מנחת יצחק ב, קח
באמת המה [מכנסים העשויים לנשים] בכלל כלי גבר ממש, דעדיין שם מכנסים עליהם, והגם שהם משונים קצת....

עם זאת, פוסקים אחרים סוברים כי מאחר שההגדרה לכלי גבר משתנה בהתאם לזמן ולמקום, ומאחר שמכנסיים לנשים או מכנסיים שאינם שייכים למגדר מסוים הפכו לתופעה רווחת, אישה הלובשת מכנסיים אינה עוברת על איסור כלי גבר. (אנו דנות בחששות הנוגעים לצניעות בלבישת מכנסיים [כאן](#).)

שו"ת יביע אומר ו יו"ד יד
לאחר שנתפשט הדבר בזה"ז [בזמן הזה] בלבישת מכנסים לנשים בהרבה מקומות, אין בזה משום לא יהיה כלי גבר על אשה, כיון שעכ"פ [שעל כל פנים] אינו מיוחד לאנשים דוקא. ומכ"ש [ומכל שכן] שיש הבדל ניכר בין המכנסים של נשים למכנסי גברים.

אף שאנו היהודים מחזיקים בסטנדרטים מסוימים הנוגעים לצניעות, נראה שהנורמות ללבוש גברי או נשי בחברה הסובבת אותנו הן רלוונטיות בעבורנו.

[האם ההלכה תמיד מתייחסת למגדר כדבר בינארי?](#)
ספרות מדעית ופסיכולוגית מודרנית מציעה מגוון הגדרות למין ולמגדר, מההגדרה הגנטית ועד זו התרבותית, ודנה רבות בבני אדם שאינם מתאימים לקטגוריות המדויקות של גבר או אישה. מצידה, התורה מציגה מגדר כקטגוריה בסיסית שקבע הקב"ה בבראשית, כאשר ברא זכר ונקבה, שאולי התחילו כיחידה אחת אך התנתקו זה מזו. (להרחבה נוספת ראו [כאן](#).) במספר מקומות התורה גם מבחינה בין גבר לאישה בנוגע למצוות. התורה לא מכירה באופן מפורש בקטגוריות מגדר נוספות.

הספרות ההלכתית מגדירה מגדר על סמך האנטומיה המינית (אברי המין), מה שמותיר תחום אפור מסוים בתוך הדיונים ההלכתיים על מגדר. תוך שימוש בהגדרות אנטומיות, ההלכה מכירה בקטגוריות ביניים בין המינים או המשלבות את שני המינים, טומטום ואנדרוגינוס: הטומטום הוא בן אדם שאברי המין שלו אינם ברורים, והאנדרוגינוס הוא בעל אברי מין זכריים ונקביים כאחד.

כיצד מתייחסת ההלכה ללבוש של טומטום או אנדרוגינוס? התוספתא, שבעקבותיה פסק הרמ"א, קובעת שלא יכסו את ראשם כנשים:²

תוספתא ביכורים (ליברמן) ב, ג-ד
אנדרוגינוס יש בו דרכים שוה לאנשים ויש בו דרכים שוה לנשים [ם] ויש בו דרכים שוה לאנשים ולנשים ויש בו שאינו שוה לא לאנשים ולא לנשים. דרכים ששוה בהן לאנשים... ואין נעטף ומספר, כאנשים...

רמ"א שלחן ערוך יו"ד קפב, ה
טומטום ואנדרוגינוס אסורים להתעטף כאשה.

ההלכה בעבור טומטום או אנדרוגינוס שלא להתעטף כאישה, או אולי להתלבש בדומה יותר לגבר, לא מחייבת אותם לקבל מגדר אחד ברור. כפי שמציינת התוספתא, טומטום או אנדרוגינוס תופסים מעין מרחב ביניים בין המינים: במובנים מסוימים דומים לגבר ובאחרים דומים לאישה, במובנים מסוימים דומים לשניהם ובאחרים לאף לא אחד מהם.

עצם קיומה של דרך ביניים הלכתית משקפת תמונת מצב מורכבת יותר של מגדר בתוך ההלכה מכפי שהיה נראה בתחילה. ביחס לכלי גבר, ההלכה מכירה בכך שההגדרות שלפיהן פריט מסוים משויך לגבר או לאישה תלויות בתרבות, ולפי חלק מהדעות מתייחסת לכוונה כמרכיב עיקרי בהגדרת האיסור.

עם זאת, נקודת המבט שלפיה שורש המגדר נובע מרצון ה' ומוגדר על ידי האנטומיה מובילה לכך שיסוד הדיון בכלי גבר מתמקד באלה המשייכים את עצמם למגדר הבינארי. בעוד שסוגיות הנוגעות לטרנס-מגדריות בהחלט דורשות התייחסות נרחבת יותר מעבר לגבולות מאמר זה, אנו מכירות בכך שהן חשובות, וכי הדיון בכלי גבר בהקשר זה עשוי להיות רגיש במיוחד.

לבוש שאינו שייך למגדר מסוים

הפסוק בתורה המציג את האיסור מתייחס דווקא לאישה עם כלי גבר ולגבר הלובש בגד של אישה, והדיון ההלכתי ממשיך בעקבותיו. נראה אם כן שגבר ואישה יכולים ללבוש פריטי לבוש ניטרליים שאינם שייכים דווקא למגדר מסוים.

אנו מוצאים דוגמה לגבר ואישה הלובשים את אותו הבגד (בזמנים שונים) בגמרא:

נדרים מט ע"ב
דביתו דרבי יהודה נפקת, נקטת עמרא עבדה גלימא דהוטבי, כד נפקת לשוקא מיכסיא ביה, וכד נפיק רבי יהודה לצלויי הוה מיכסי ומצלי...

תרגום:
אשתו של רבי יהודה יצאה, לקחה צמר ועשתה ממנו גלימה רקומה. כאשר הייתה יוצאת לשוק הייתה מתכסה בה, וכאשר היה יוצא רבי יהודה להתפלל היה מתכסה בה ומתפלל...

² דברי המשנה כאן מקבילים לדברי התוספתא:

משנה ביכורים ד, ב
כיצד שוה לאנשים... ומתעטף ומסתפר כאנשים ונושא אבל לא נישא כאנשים וחייב בכל מצות האמורות בתורה כאנשים:

המשך הגמרא מרמז על כך שרבי יהודה ואשתו חלקו גלימה משום שהיו עניים מכדי להרשות לעצמם שתיים. המהרש"א כותב שהדבר היה מותר במקרה זה משום שפריט לבוש שאינו ספציפי למגדר מסוים, כמו גלימה, אינו נכלל באיסור:

מהרש"א חידושי אגדות נדרים מט ע"ב
ונ"ל [ונראה לי] דהוה האי גלימא עשוי כעין מעיל ואשמעין אף על גב דאתת[ה] נפקא ביה לשוקא לית ביה [אין בו] משום לא ילבש גבר שמלת אשה דהיינו דוקא בגד העשוי מיוחד לאשה אבל בגד מעיל הוא מיוחד לשניהם בנקבות נאמר כי כן תלבשנה בנות המלכים מעילים ולגבי זכר תמצא הרבה במקרא ולית ביה משום לא ילבש גבר גו

במקומות אחרים, הגמרא מרמזת על כך שלעיתים קשה להבחין בין בגדי הבעל לבגדי האישה ללא תאורה מספקת. התוספות מסבירים כי באותה תקופה בגדי גברים ונשים היו די זהים:

תוספות שבת יב ע"א
אפילו להבחין בין בגדו לבגדי אשתו – דרכן היו להיות שוין...

נראה מכך שבגדים שאינם שייכים דווקא למגדר מסוים מותרים ללבישה. למרות זאת, הרב וואזנר מעיד כי הרב יעקב עמדין הדגיש שעד ההגעה לגיל ההתבגרות יש להקפיד על הבדל מסוים בלבוש, כדי שיהיה ברור אם מדובר בילד או ילדה:

שו"ת שבט הלוי ט, קעה
והגאון יעב"ץ בהגהותיו שבת י"ב ע"א הוכיח מדהתוס[פות] שם ד"ה [דיבור המתחיל] "אפילו" דבשוין ליכא איסור לא ילבש גבר והוכיח כן מנדרים מ"ט ע"ב אלא שכתב [דמכ"מ] [דמכל מקום] ודאי צריך שיהא היכר אחר להבחין בין זכר לנקבה כשהן ילדים לפחות עד שיצמח הזקן לזכר ועד שיהי[ה] שדים נכונם לנקבה.

הרב עמדין דאג שתהיה הבחנה ברורה בין המגדרים. עם זאת, הוא לא התייחס ללבוש שאינו שייך דווקא למגדר מסוים כנכלל באיסור, שכן ניתן להבחין במגדר גם בדרכים אחרות.

מה לגבי אישה הלובשת סוודר שנמכר בחנות במחלקת הגברים, אך אינו בעל סממן של לבוש גברי? ומה באשר ללבישת פריט לבוש ניטרלי שגבר לבש בעבר? המהריק"ש פוסק כי כאשר לפריט לבוש מסוים אין סממן המשייך אותו למגדר מסוים, כל אחד יכול ללבוש אותו:³

אהלי יעקב למהריק"ש עא
...וכשנדקדק דברי דפוסקים ז"ל יודע בבירור דלא אסיר לאישה אלא מידי דמייחדא צורת אותו מלבוש לאנשים ולא אסיר לאשה [צ"ל איש] אלא מידי דמייחדא צורת אותו מלבוש לנשים אבל מלבוש שצורתו אחת לאנשים ולנשים מותר לכולם ולא חיישין למי שנעשה לו כלל... וזה לשון הרמב"ם ז"ל... ואמר לא תעדה אשה עדי האיש ולא יעדה איש עדי האשה ולשתמע דבתר מאן דהוא דיליה אזלינן גם תלה הענין במה המדינה משמע דלא חיישין למי שנעשה לו ומותר הוא לאיש ולאשה אפילו נעשה לאחד מהם....

במבט רחב יותר, האפשרות ללבוש בגדים שאינם שייכים דווקא למגדר מסוים מלמדת שהאיסור על כלי גבר אינו מחייב אישה ללבוש בגדים נשיים באופן מובהק, שכן ההגדרה ללבוש "נשי" כפופה להגדרות משתנות, אלא רק אוסר עליה ללבוש בגדים הנחשבים ל"גבריים" באופן מובהק.

האם על בגדי נשים להיות "נשיים" באופן גורף?

עולם האופנה עוסק רבות בביגוד ניטרלי שאינו שייך דווקא למגדר מסוים או שמתאים לשני המינים, ואף הגדיר את שבוע האופנה של שנת 2021 בלונדון כניטרלי מבחינה מגדרית (gender-neutral).

³ ניתן למצוא כאן.

האופנה פועלת בשני כיוונים מנוגדים, לעיתים היא מאתגרת מוסכמות מגדריות ופעמים אחרות היא מגזימה בהן. אך האוונגרד כשלעצמו אינו מנהג רווח, והגדרת ביגוד ניטרלי, שאינו שייך דווקא למגדר מסוים, בפועל עשויה להיות חמקמקה בדיוק כמו הגדרת לבוש גברי או נשי.

גם אם בתחילתם הם היו חלק מהאוונגרד, שינויים חברתיים לרוב מוצאים ביטוי בצורת לבוש. בעקבות הפמיניזם, כאשר נשים החלו להיכנס לתחומים ולמקצועות שנשלטו בעבר על ידי גברים, נשים אימצו פרטי לבוש שהיו נחשבים בעבר לגבריים (למשל, כובעי בייסבול או חולצות ספורט). הדבר קורה לעיתים קרובות גם בתוך הקהילה הדתית, לצד שיקולי הצניעות, כך שמספר הפריטים הנחשבים ככלי גבר באופן מובהק הצטמצם מאוד.

תפקידי הגבר עברו שינוי קטן יותר. בעוד ששיטות טיפוח מסוימות וסוגים מסוימים של תכשיטים הפכו לנפוצים יותר בקרב גברים בשנים האחרונות, התחום של מה שגברים לובשים נותר מוגבל יותר.

ההלכה מכירה בכך שפרטי לבוש רבים המתאימים למגדר מסוים נתונים להגדרות משתנות, ואינה מחייבת אותנו להדגיש את היבטיהם המגדריים. אישה המעוניינת להתלבש כאישה לא צריכה ללבוש ביגוד ורוד ופרחוני, אלא אם כן היא מעוניינת בכך. אישה הלובשת חצאית מתוך כבוד לערך הצניעות או לנורמות המקובלות בקהילתה לא חייבת ללבוש חצאית נשית במיוחד, ומעבר לכך יכולה להתלבש באופן ניטרלי שאינו שייך דווקא לאף מגדר, שכן ההלכה מתירה ללבוש בגדים שאינם שייכים דווקא למגדר מסוים.

איסור כלי גבר מכיר בהבחנות המגדריות של החברה בכל הנוגע למראה חיצוני ומשמר אותן. האיסור אינו מגדיר בעבורנו מה אמורה להיות תפיסתנו האישית לגבי מגדר, וכך מותיר לנשים מקום לביטוי עצמי באמצעות הלבוש, החל מלבוש נשי טיפוסי ועד ללבוש ניטרלי שאינו שייך למגדר מסוים.

האיסור

לאחר שהצגנו את הדיון ההלכתי בנוגע למה נחשב ככלי גבר, נוכל לדון במהות האיסור. הבה נתחיל בבחינה מדוקדקת יותר של הפסוק.

דברים כ"ב, ה

לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה כי תועבת ה' אלקיך כל עשה אלה.

נוסח האיסור על כלי גבר משתמש בפועל הרחב "יהיה" במקום "תלבש", ובמילה הכללית "כלי" במקום מילה מסוימת יותר (כמו בגד). הגדרה רחבה זו מרמזת על כך ש"כלי גבר" מתייחס ליותר מבגדים בלבד. ברוח זו כותב התרגום הירושלמי שכל שאר הפריטים שניתן לעטות או להניח, כמו ציצית ותפילין, נכללים תחת איסור כלי גבר.

תרגום ירושלמי דברים כ"ב, ה

לא יהיה גולין דציצית ותפילין דהינן תקוני גבר על איתא:

אנו דנות בשיטה זו בנוגע לציצית ותפילין במאמרים שיעלו בעתיד.

תרגום אונקלוס מציין כי "כלי גבר" מתייחס לכלי נשק. הוא ממשיך ומתרגם את המונח "שמלת אישה" כקישוט של נשים:

אונקלוס דברים כ"ב, ה

לא יהי תקון זין דגבר על אתא ולא יתקן גבר בתקוני אתא...

דעות התנאים

במדרש הלכה בעל נוסחים מקבילים בספרי ובגמרא, רבי אליעזר בן יעקב משתמש בהגדרה דומה לשל תרגום אונקלוס:

ספרי דברים רכו, ה
רבי אליעזר בן יעקב אומר: מנין שלא תלבש אשה כלי זיין ותצא למלחמה? תלמוד לומר "לא יהיה כלי גבר על אשה". והאיש לא יתקשט בתכשיטי נשים? תלמוד לומר "ולא ילבש גבר שמלת אשה".

רבי אליעזר בן יעקב מהדהד את דברי התרגום ומלמד כי אסור לאישה לשאת נשק למלחמה, המזוהה בדרך כלל עם גברים,⁴ וכי אסור לגבר להתקשט כדרך הנשים. כפי שראינו לעיל, הרמב"ם רואה בשריון דוגמה אופיינית לכלי גבר שיטה זו גם אוסרת על גברים לבצע פעולות טיפוח מסוימות השייכות לנשים, כגון הסרת שיער גופם.⁵

מפסיקה זו של רבי אליעזר עולה כי לבישת אפילו פריט אחד השייך לגבר, כמו נשק לדוגמה, עלולה להיות עבירה על איסור כלי גבר, גם אם המראה הכללי של האישה יישאר תואם לזה של נשים אחרות. נראה כי הוא גם מרחיב את האיסור להתנהגות האופיינית למגדר האחר, מעבר ללבוש עצמו.

הן בספרי והן בגמרא (להלן), מופיעה לפני שיטת רבי אליעזר שיטה ללא ייחוס, הנקראת שיטת תנא קמא (התנא הראשון).⁶ אין זה ברור באיזו מידה השיטות חלוקות או מסכימות.

נזיר נט ע"א
לכדתניא: לא יהיה כלי גבר על אשה מאי תלמוד לומר? אם שלא ילבש איש שמלת אשה ואשה שמלת איש, הרי כבר נאמר תועבה היא, ואין כאן תועבה. אלא, שלא ילבש איש שמלת אשה וישב בין הנשים, ואשה שמלת איש ותשב בין האנשים. רבי אליעזר בן יעקב אומר: מנין שלא תצא אשה בכלי זיין למלחמה? ת"ל [תלמוד לומר]: לא יהיה כלי גבר על אשה, ולא ילבש גבר שמלת אשה – שלא יתקן איש בתיקוני אשה.

לפי תנא קמא, לבישת בגד של מגדר אחר אינה אסורה אלא אם הדבר עלול להוביל ל"תועבה". הוא מגדיר "תועבה" כצורת לבוש שתאפשר לגבר לשבת או לדור בין נשים ולהיפך, אך אינו מציין במפורש מדוע הוא חושש לכך.

לפי שיטה זו, ייתכן שעבירה על האיסור תלויה בכך שגבר יתלבש באופן שיגרום לו להיראות כאישה או שאישה תיראה כגבר, ואולי אף להסתובב כך בחברה. לבישת פריט או בגד בודד, אם כן, לא תהיה עבירה על איסור כלי גבר כל זמן שהמראה הכללי של האישה יהיה תואם ללבוש שאר הנשים.⁷

⁴ במקום אחר מובא בגמרא כי גברים עושים מלחמה, ואין הדבר אופייני לנשים.

קידושין ב ע"ב

דרכו של איש לעשות מלחמה ואין דרכה של אשה לעשות מלחמה

5 ספר החינוך מצוה תקמג

דיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה [מכות כ' ע"ב] שאין האיסור והמלקות בלבד, דהוא הדין בתקון שלהם, שכל המתקן עצמו בתיקונים המיוחדים לנשים חייב מלקות, כגון המלקט שערות לבנות מתוך שחורות מראשו או מזקנו, וכן הצובע שערותיו כדרך שנשים צובעות אותן, וכן תרגם אונקלוס ולא יתקן גבר בתקוני אשתא.

שו"ע י"ד קפב, ו

ללקט אפילו שער אחד לבן מתוך השחורים משום לא ילבש גבר

שו"ע י"ד קנו, ב

אסור לאיש להסתכל במראה. הגה: י"א [יש אומרים] דוקא במקום שאין דרך לראות במראה אלא הנשים....

⁶ להלן דברי הספרי במלואם:

ספרי דברים כי תצא פסקא רכו, ה

לא יהיה כלי גבר על אשה, וכי מה בא הכתוב ללמדנו, שלא תלבש אשה כלי לבנים והאיש לא יתכסה צבעונים תלמוד לומר תועבה, דבר הבא לידי תועבה זהו כללו של דבר שלא תלבש אשה כדרך שהאיש לובש ותלך לבין האנשים והאיש לא יתקשט בתכשיטי נשים וילך לבין הנשים רבי אליעזר בן יעקב אומר מנין שלא תלבש אשה כלי זיין ותצא למלחמה תלמוד לומר לא יהיה כלי גבר על אשה והאיש לא יתקשט בתכשיטי נשים תלמוד לומר ולא ילבש גבר שמלת אשה.

7 שו"ת שרידי אש ב, מא ז

הלכה כרבי אליעזר בן יעקב

הרמב"ם פוסק כדברי רבי אליעזר בן יעקב, וכך גם מספר פוסקים נוספים.⁸ הוא מתייחס ל"נשק" כדוגמה לכל פריט לבוש גברי מובהק ולא כסמל ליציאה למלחמה,⁹ ופוסק כי אישה הלובשת אפילו פריט אחד שכזה עוברת על איסור כלי גבר:¹⁰

רמב"ם הלכות עבודה זרה יב, י
לא תעדה אשה עדי האיש כגון שתשים בראשה מצנפת או כובע או תלבש שריון וכיוצא בו.

הבית יוסף מסביר כי לשיטת רבי אליעזר בן יעקב, אפילו פריט לבוש אחד עשוי לשנות את מראהו של הלובש אותו ולהביא לידי תועבה, ולכן הדבר אסור:

בית יוסף יו"ד קפב
...מיהו הני מילי במחלף באחד מהדברים הניכרים שהם מבדילים בין אשה לאיש... דאפילו לא שנתה דבר מכל מלבושיה אלא שנתנה כלי זיין עליה וכן האיש אפילו לא שינה דבר אלא שתיקן בתיקוני אשה אסור מפני שהם מהדברים המביאים לידי תועבה כדפרישית וכל שכן דהיכא דהחליפו שמלותיהם דהוא מביא טפי לידי תועבה דאסור אף על פי שאינו יושב בין הנשים.

הרמ"א פוסק בעקבות הבית יוסף, ואוסר ללבוש אפילו פריט אחד השייך למין השני אם ניתן להבחין בו:

רמ"א שלחן ערוך יו"ד קפב, ה
הגה: ואפילו באחד מן הבגדים אסור, אף על פי שניכרים בשאר בגדיהם שהוא איש או אשה

הבה נעמיק בהבנת העיקרון העומד מאחורי האיסור על אישה ללבוש כלי גבר, והמצבים שבהם הוא חל.

העיקרון

מדוע כלי גבר אסור על נשים? התורה עצמה פתחה דיון בנוגע למטרת האיסור בכך שהשתמשה במילה "תועבה".

אף שראשונים רבים מתייחסים למגדר כדבר חשוב, בדרך כלל הם אינם מתארים טשטוש מגדרי "תועבה". אולם האבן עזרא מרמז על גישה כזו בחיבורו הפילוסופי:¹¹

... דאע"ג [דאף על גב] דבעלמא לא דרשין טעמא דקרא, מ"מ [מכל מקום] הכא גילתה התורה בפירוש את הטעם שכתבו כי תועבת ה' אלקיך כל עושה אלה... ואף על גב שבקרא לא נאמר התנאי שישב בין הנשים, מ"מ [מכל מקום] מכיון שהכתוב קראו תועבה אין לנו לאסור אלא מה שהוא תועבה, אבל לא מה שאינו תועבה.

⁸ גיטין סז ע"א

משנת ר' אליעזר בן יעקב – קב ונקי

⁹ בניגוד לכך, האבן עזרא רואה את חששו המרכזי של רבי אליעזר בן יעקב כקשור ליציאה למלחמה:

אבן עזרא דברים כ"ב, ה

לא יהיה כלי גבר – נסמכה בעבור צאת למלחמה... ואם היא תצא עם אנשים למלחמה תבא בדרך לידי זנות...

¹⁰ ספר המצוות לרמב"ם, לא תעשה לט

וכל אשה שתתקשט באחד מתכשיטי האנשים המפורסמים בעיר ההיא שזה הוא תכשיט מיוחד לאנשים לוקה:

¹¹ האבן עזרא מתנסח באופן חריף יותר בפירושו לתורה (דברים כ"ב, ה). כמה מהאחרונים אחרים פיתחו רעיון זה אף יותר:

רש"י הירש דברים כ"ב, ו

הפוסקים הקודמים (א-ה) נאמרו לצורך חיי העם העומדים להתכונן ולהתפתח בארץ, והם הכריזו על עקרונות הערבות ההדדית לשמירת רכושם ולקידום עסקי של הרע. כמו כן הכריזו על העקרון שיש לקיים את ההבדלים בין אורחות החיים ומשלוח היד של האיש והאשה. העקרונות הראשונים הם עמודי היסוד של המשא והמתן החברתי, והעקרון האחרון הוא

ספר יסוד מורא לראב"ע שער ט
“ולא יהיה כלי גבר ולא ילבש גבר” הפך מעשה ה'...

האבן עזרא מציע שמגדר הוא מרכיב אלוקי, טבעי וראשוני של מהותנו, ועל כן טשטוש גבולותיו נוגד את מעשה הבריאה. אך גישה זו אינה מופיעה בדיון ההלכתי, שם עולים שלושה הסברים אחרים לחשש שממנו נובע האיסור:

I. הידמות לעובדי אלילים – הרמב"ם כותב כי האיסור נובע מתוך הקשר שלו למנהג של עובדי עבודה זרה להתלבש כמו מגדר אחר. הוא מתאר תופעה זו במורה נבוכים:

ספר מורה הנבוכים (תרגום אבן תיבון) חלק ג פרק לז
לא יהיה כלי גבר על אשה וגו', תמצאהו בספר טומטום יצוה שילבש האיש בגד אשה צבוע כשיעמד בכוכב נוגה, ותלבש האשה השריון וכלי המלחמה בעמדה למאדים...

כפי שראינו לעיל, הרמב"ם מרחיב את דיונו בנושא כלי גבר בהלכות עבודה זרה בספרו 'משנה תורה'. מכאן עולה כי הרמב"ם התייחס לקשר עם עובדי עבודה זרה כסיבה המרכזית העומדת מאחורי האיסורים הללו.

II. עוררות מינית ופריצות – הרמב"ם מציע סיבה נוספת לאיסור, שלפיה לבישת בגד ששייך למגדר האחר עלולה להוביל לעוררות מינית, אולי משום שהלבוש קשור למי שהאדם נמשך אליו מבחינה מינית.¹²

ספר המצוות לרמב"ם (מהדורת פרנקל), לא תעשה מ
ודע שזאת הפעולה, כלומר היות הנשים מתקשטות בתכשיטי האנשים או האנשים בתכשיטי הנשים, פעמים תיעשה לעורר הטבע לזמה כמו שהוא מפורסם אצל הזונים ופעמים ייעשה למינים מעבודת עבודה זרה...

תנא קמא (לעיל) כתב בבירור שעצם לבישת בגדים של מגדר אחר אינה נכללת באיסור מדאורייתא, שכן הלבישה עצמה לא נחשבת כ"תועבה". אם כן, ייתכן שהעיקרון שמציג הרמב"ם, שלפיו עצם לבישת הבגד עלולה להוביל לעוררות מינית, אינו מתאים לשיטת תנא קמא.

ייתכן שרבי אליעזר בן יעקב אוסר אפילו על לבישת פריט לבוש אחד השייך למגדר אחר, משום שהוא כשלעצמו עלול להוביל לעוררות מינית. אך הבית יוסף טוען כי רבי אליעזר בן יעקב מסכים שאין זו הכוונה ב"תועבה":

בית יוסף יו"ד קפב

יסודו של "הבית", והן הבית הוא אבן השתייה של כל הצלחה לאומית. פסוק זה כבר הבליט לעניין זה את מעלת האשה והעמיד אותה בראש. רצון התורה ש"לא יהיה כלי גבר על אשה" אלא האשה תראה את כל מעלתה וכבודה בתפקידה כ"אם הבית", וב"הגבלה" זו תעריך את עצמה, תהיה מכובדת ומוגנת בעם ואיש לא יעז לפגוע בה. בכך – יותר מאשר בכל דבר אחר – תלויה ההצלחה וההתקדמות הנצחית של חיי עם. הכבוד שהכל נותנים לתפקיד האשה הוא מודד חשוב לדרגתו המוסרית של עם.

רד"צ הופמן דברים כ"ב, ה

אמרה תורה לחוס על הבריות ועל סדרי הטבע כמו שנסדרו בידי שמים "את חוקותי תשמורו", (ויקרא יט:ט), ועל כן סמך הכתוב כאן מצות שילוח הקן ואיסור כלאים... על כן מובן שבכלל סדרי הטבע כפי רצונו של הבורא ית"ש [יתברך שמו] יש למנות את האזהרה להבדיל בין מיני האדם בהנהגה ולבוש. אלא שכאן אי-שמירת סדרי הטבע עלול להביא לידי מעשי-תועבה, ועל כן העבירה הזאת עצמה נקראת תועבה, והיא חמורה מתערובת המינים שבטבע הצומח והחי, שאין בהם דעת.¹² נראה כי האבן עזרא מפרש את שיטת הרמב"ם באופן שונה, כקישור אסוציאטיבי בין הומוסקסואליות ללבוש באופן שאינו תואם מגדר. אבן עזרא עצמו דוחה זאת:

אבן עזרא דברים כ"ב, ה

...ויש אומרים על חוץ לדרך, ואין צורך...

...דאקשי תנא קמא "והלא כבר נאמר תועבה היא ואין כאן תועבה." דאין לומר דלא חשיבא ליה [לרבי אליעזר בן יעקב] ההיא קושיא משום דסבר דלבישת איש שמלת אשה או איפכא היא תועבה מצד עצמו דאם כן למה ליה לאהדורי אכלי זיין ואתיקוני אשה....

הבית יוסף מבסס את טענתו זו על כך שרבי אליעזר מתייחס לכלי נשק או לתכשיטים כתועבה ולא ללבוש באופן כללי, ועל כן נראה שהוא מגדיר את האיסור באופן צר יותר מתנא קמא.

III. לבוש שנועד כדי להידמות, המוביל לפריצות – תנא קמא קובע כי התלבשות באופן הדומה למגדר אחר תיחשב כתועבה, ורבי אליעזר בן יעקב עשוי להסכים לכך. מדוע שהדבר יהיה בעיה?

בפירושו על התורה, רש"י סובר כי לבישת כלי גבר או שמלת אישה כדי להיראות כשייך למגדר אחר תוביל לידי התערבבות ופריצות:

רש"י דברים כ"ב, ה
לא יהיה כלי גבר על אשה – שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים, שאין זו אלא לשם ניאוף: ולא ילבש גבר שמלת אשה – לילך ולישב בין הנשים... כי תועבת – לא אסרה תורה אלא לבוש המביא לידי תועבה:

החשש הוא מכך שאישה עלולה להתחפש לגבר כדי שתוכל להיכנס למרחבים של גברים בלבד, כדי להתנהג בפריצות. יתרה מזאת, כפי [שראינו](#), קיימים חששות הלכתיים רבים בכל הנוגע להתערבבות חברתית בין גברים ונשים. התלבשות באופן שאינו תואם מגדר מגבירה את החששות הללו, שכן היא עלולה להוביל למידה רבה יותר של ערבוב בין המינים לשם פריצות. ספר החינוך מסביר זאת:

ספר החינוך מצוה תקמב
...משרשי המצוה להרחיק מאומתנו הקדושה דבר ערוה וכל ענין וכל צד שיהיה הכשלון באותו דבר מצוי מתוכו, וכענין שיאמרו זכרונם לברכה [סנהדרין ק"ו ע"א] על דרך משל, שאלקינו שונא זמה הוא, כלומר שלאהבתנו הרחיקנו מן הזמה שהיא דבר מכוער ביותר ויקח לב האדם ומדיחו מדרך טובה ומחשבה רצויה לדרך רעה ומחשבה של שטות. ואין ספק כי אם יהיו מלבושי האנשים והנשים שוים, יתערבו אלו עם אלו תמיד ומלאה הארץ זמה. ועוד אמרו בטעם מצוה זו שהיא להרחיק כל ענין עבודה זרה שדרך של עובדי עבודה זרה היה בכך.

לדעת ספר החינוך, בדומה לרש"י, מטרת ההקפדה על צורות לבוש הייחודיות לגברים ולנשים היא בעיקר למנוע פריצות.

הנצי"ב טוען כי ענידת תכשיט או נשיאת נשק משקפים דבר מה גברי או נשי במהותו. עם זאת, בסופו של דבר, החשש שלו מאישה הנושאת נשק אינו בשל העובדה שהדבר הופך אותה ל"גברית" יותר, אלא מכך שהדבר יעזור לה להידמות לגברים ולהתערבב עמם:

נצי"ב, העמק דבר, דברים כ"ב, ה
והכתוב הזהיר על... שינוי הטבע, שלא יהיה "כלי גבר" היינו כלי זיין, שבטבע האשה לא תוכל לחגור חרב, אם לא שתרגיל עצמה בכך איזה משך ימים, וא"כ הוא הכנה שאחר כך תוכל לשנות בגדיה ולילך בין האנשים. וממילא גם כן להיפך שהאיש מוזהר שלא להרגיל בטבע נשים להתקשט וכדומה כדי שיוכל בקל להשתנות בבגדי אשה.

כוונה

אם איסור כלי גבר קשור קשר הדוק לעיקרון מסוים, אזי ייתכן שבמקרים מסוימים, בהתאם לכוונת האישה, לבישת כלי גבר לא תיחשב אסורה.

מבין שלושת ההסברים העיקריים לאיסור, החשש מהתלבשות כדי להידמות למגדר אחר, העלולה

להוביל לפריצות, הפכה למרכזית ביותר בשיח ההלכתי. תוך התמקדות בעיקרון זה, פוסקי הלכה מגדירים את יחס הכוונה לאיסור בכמה אופנים:

א. אסור רק בכוונה למעשה פריצות – ספר מצוות קטן (סמ"ק) קובע כי האיסור מדאורייתא מתייחס דווקא למי שמתלבש בבגדים של מגדר אחר מתוך כוונה לניאוף:

סמ"ק מצוה לג
שלא ילבש גבר שמלת אשה, שנאמר (דברים כ"ב) לא ילבש גבר שמלת אשה. פי'רוש] כדי לנאף.

המאירי כותב דבר דומה:
בית הבחירה למאירי נזיר נח ע"ב
כללו של דבר שלא ישתמש זה בדבר הנהוג לזה דרך תחבולה והכנת ניאוף

מן השיטות הללו עולה כי לבישת לבוש שאינו תואם מגדר ללא כוונה למעשה פריצות יהיה מותר מדאורייתא.

א. אסור ללא קשר לכוונה – בקצה השני של הספקטרום ההלכתי, היראים פוסק כי איסור כלי גבר עומד בעינו ללא קשר לכוונת הלוש. כך, למשל, אפילו אישה הלובשת כלי גבר לזמן קצר מאוד לשם בידור תעבור על האיסור:

יראים שפו
... יזהר אדם שלא יתקן בתקוני נשים והכל כמנהג המקום בתקונים ומלבושים שרגילות נשי המקום להתקן ולהיות מלבושיהם חלוקים ממלבושי אנשים מכולם יהא מזהר שלא להתקן ואשה במלבושי האיש שאין כיוצא בהם במלבושי אשה... וללבוש אפי'לו] עראי ודרך שחוק אסור שהרי לא חלק הכתוב בין קבע לעראי ולפי שראיתי בני אדם שלובשים מלבושי נשים עראי לשחוק [גירסת הב"ח: וגם האשה במלבושי האיש עראי במשתאות של חתן וכלה] והוקשה בעיני כתבתי כן.

נראה שאפילו היראים היה מכיר בהגנה עצמית כמצב יוצא מן הכלל. מדרש תנאים לספר דברים לומד מדברי הפסוק כי לבישת כלי גבר מותרת בעת סכנה, שאז אין תועבה:

מדרש תנאים לדברים כב, ה
או [לא] יעשה כן (ת"ל) מפני גוים ומפני לסטים ת"ל [תלמוד לומר] כי תועבת ה' אל[ק]ך] כל עו[שה] אלה:

גם ספר חסידים מתיר לאישה להסוות את עצמה כגבר ולשאת נשק כדי להגן על עצמה מפני סכנה: ספר חסידים (מרגליות)
עת לעשות לה' הפרו תורתך (תהלים קי"ט קכ"ו) אף על פי שאמרה התורה (דברים כ"ב ה') לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה אם צרו אויבים על העיר או אם הולכים בדרך ואם ידעו שהם נשים ישכבום תלכנה במלבושי אנשים ואף בחרב כדי שיהיו סבורים שהם אנשים ואם אין שם אלא עשרה מאנשים ויש שם כמה נשים תחגורנה חרב כדי שיהיו סבורים שהם אנשים ולא יזיקום.

מן העובדה שסכנה מוצגת כמצב ייחודי שבו יש היתר, ניתן להסיק שבמקרים אחרים כוונת הלוש אינה משפיעה על האיסור. הרב דב בעריש גוטליב (גליציה במאה ה-18) כותב בפירוש שכוונה למטרות אחרות איננה רלוונטית ברגע שאישה לובשת כלי גבר בכוונה תחילה:¹³

¹³ ניתן למצוא כאן.

יד הקטנה הלכות עבודה זרה, לא תעשה לא, מנחת עני פב
..וכי איסורי תורה דוקא במכיון לאיסור תליא מלתא. במכיון למעשה תליא מלתא.

III. אסור אלא אם כן הדבר נעשה למטרה מוגדרת – מתוך הניסיון להבהיר באיזה מצב הסתכלות של גבר במראה תיחשב כפעולה אסורה של טיפוח נשי, התוספות קובעים הבחנה על סמך כוונתו של האדם:

תוספות עבודה זרה כט ע"א, ד"ה המסתפר
...משמע דהא דאסור בחול לראות במראה...אינו אסור כ"א [כי אם] להתנאות דעבר משום לא ילבש גבר אבל להסתפר ולגלח ולראות במראה שלא יחבל בעצמו או משום מיחוש עינים ודאי מותר ובוחן לבות הוא יודע...

לפי התוספות, האיסור חל רק כאשר הגבר מתכוון לייפות את עצמו, אך לא כאשר הוא מביט במראה לשם תספורת או טיפול רפואי. הבנה זו פותחת פתח להבחנות אחרות המבוססות על כוונה.

הרמב"ם (לעיל) מתאר את האיסור כ"נשים מתקשטות בתכשיטי האנשים". ייתכן שהוא רומז להבחנה דומה, שלפיה מותר ללבוש פריט של גבר שאינו נחשב כקישוט או לשם **מטרה** שאינה קישוט.

בדומה לכך, הב"ח פוסק כי איסור כלי גבר חל במקרים שבהם אישה מעוניינת להתקשט כדי להידמות לגבר, ולא במצב שבו היא משתמשת בפריט לבוש לשם תכלית מוגדרת ולא לשם קישוט, כגון לשם הגנה מפני מזג האוויר.

בית חדש יו"ד קפב, ה
...יש היתר בשני דברים. האחד שאין איסור אפילו בדבר שהוא נוי וקישוט אלא אם כן באשה הלובשת בגדי איש להתדמות לאיש... אבל אם לובשים כדי להגן מפני החמה בימות החמה ובימות הגשמים מפני הגשמים, אין שם איסור... והשני, דאף להתדמות אין איסור אלא בדברים שהם עשויין לנוי ולקישוט... וכ"כ [וכך כתב] הרמב"ם לא תעדה אשה עדי האיש... אבל הר"א [הרב אליעזר] ממיץ בספר יראים סימן צ"ו (סי' שפה שפו)... משמע דבכל מלבושים שחלוקים באיש מבאשה אסור וזה ודאי אי אפשר... אלא דהרב נסמך על מה שכתב תחלה דבדברים שהם תיקונים ונוי ויפוי לאשה כמו גילוחי דבית השחי והערוה הוא דאסור ועל זה אמר הילכך יזהר אדם שלא יתקן עצמו בתיקוני נשים וכו'...

הב"ח, המציג גרסה אחרת של היראים, אף טוען כי היראים התכוון להתיר לבוש שאינו תואם מגדר לשם מטרות מוגדרות.

דברי הב"ח לא משכנעים את הש"ך, והוא מגביל את ההיתר למצבים שבהם המראה הכללי של האישה נותר דומה לזה של נשים אחרות. לדעתו, אם לבוש האישה זהה לחלוטין לזה של גבר, הכוונה היא אינה עילה מספקת להקל בכך.

ש"ך יו"ד קפב, ז
לא תעדה כו' – ...ואין דבריו מוכרחים כ"כ [כל כך] ומ"מ [ומכל מקום] נראה דהיינו דוקא בתיקוני אשה אבל אם לובש ממש בגדי אשה עד שאינו ניכר שהוא איש וכן איפכא בכל ענין אסור וכ"כ [וכך כתב] הרא"מ בספר יראים...:

דנו לעיל בדעה שלפיה אפילו פריט לבוש אחד עלול להוות עבירה על איסור כלי גבר. הש"ך מוסיף שההיתר ללבישת כלי גבר בהתאם לכוונת הלובשת מתיר גם לבישת מספר פריטים, אך הוא עדיין מוגבל. כאשר אישה לובשת כלי גבר לשם תכלית מסוימת, עליה להתלבש באופן שמותיר סימן חיצוני כלשהו לכך שהיא אישה.

לשם מצווה או שמחה

גרסת היראים שמופיעה בדברי הב"ח מתנגדת למנהג של לבוש שאינו תואם מגדר כחלק מחגיגת חתונה כדי לשמח חתן וכלה.¹⁴ מאחר שלשמח כלה נחשב למצווה גדולה, הדברים הללו מעידים בבירור כי עצם הכוונה לקיום מצווה אינה דוחה את החשש של כלי גבר.

עם זאת, ראשונים אחרים פסקו ההפך מכך בנוגע לתחפושות בפורים. בחלק מן הקהילות התפתח מנהג שלפיו גברים ונשים התחפשו באופן שאינו תואם מגדר בפורים. בעוד שהרמב"ם דוחה זאת, המהר"י מינץ מתיר את הדבר לשם שמחת פורים.

שו"ת מהר"י מינץ טו

על דבר לבישת הפרצופים שנוהגין ללבוש בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים בפורים. הנה ראיתי שכבר פסק להתיר אהובי ועמיתי... מהר"ר אליקים סג"ל יצ"ו והוציא כאור משפטו כאשר נמוקו עמו. וראיותיו מוכיחין עליו... ואם היה ח"ו [חס וחלילה] נדנדוד עבירה חלילה וחס להם לשתוק ולא ימחו וכ"ש וק"ו [וכל שכן וקל וחומר] באיסור לאו אלא ודאי היה להם ראייה וסמך שהיתר גמור הוא... ונ"ל [ונראה לי] ראייה בדבר [מהתוספות]... "אינו אסור כי אם להתנאות דעבר משום לא ילבש גבר אבל להסתפר ולגלח או משום מיחוש עינים ודאי מותר ובוחן לבות יודע" עכ"ל [עד כאן לשונו]. ... ומדתלי התוספות... בבוחן לבות יודע וגם כתבו דאינו אסור אלא להתנאות... אלמא באופן אחר מותר... דסמ"ג נמי סבירא ליה דאינו עובר משום לא ילבש אלא במתכוין לניאוף... עוד נמצא בתשוב[ה] שכתב רבינו טוביה בשם ריב"א שכל מאכל שחוטפין הבחורים... בזמנו משום שמחת פורים לא אקרי גזל כיון שאינו עושה על מנת לגזול ולהרויח אלא משום שמחת פורים הכי נמי נדון דידן לא שנא כיון שאינו מכוון לניאוף אלא לשמחת פורים...

המהר"י מינץ מתייחס לאיסור כתלוי בכוונת האדם המתלבש, ולכן מסיק כי די בכוונה לשמחת פורים כדי להתיר כלי גבר. באופן מפתיע, הב"ח, שהקל בכלי גבר על סמך כוונה, דוחה טיעון זה.

בית חדש יו"ד קפב, ה

ויש לתת לב על מה שנוהגים בפורים לשנות בגדיהם מאיש לאשה ומאשה לאיש ואין מוחה ולפי מה שכתבתי בדברים העשויין לנו ולקישוט אסור לדברי הכל להתכוין כדי להתדמות וכבר השיב ה"ר יהודה מינץ ז"ל על זה כמבואר בתשובתו ואמר דכיון שאינו עושה כן אלא משום שמחת פורים אין בו איסור... ונראה לפע"ד [לפי עניות דעתי] דדבריו בזה דחויים המה ממ"ש [ממה שכתב] הר"א ממי"ץ להדיא דאף במשתאות של חתן וכלה איכא איסורא אלמא דאף מה שעושה משום שמחת מצוה אינו דומה לעושה כדי לינצל מן הצער וכן בדין דלינצל מצער אי אפשר בענין אחר אבל לשמחת חתן וכלה ולשמוח בפורים כבר אפשר בהרבה מיני שמחה ולא יעבור על לאו דלא ילבש ואין ספק שאילו לא היו נעלמים מ"ש [מה שכתב] הר"א ממי"ץ בזה ממהר"ר יהודה מינץ לא היה כותב כן.

לפי הב"ח, כוונה דוחה את איסור כלי גבר כאשר ישנה סיבה מעשית ברורה ללבישתו, ותחפושת לא נכללת בכך. עד כה דעה זו תואמת את היראים. על בסיס גרסתו ביראים, הוא אינו רואה את שמחת פורים כעילה מספקת להתקשטות או להידמות למגדר אחר.

הלכה למעשה, הרמ"א תומך במנהג המקל לגבי תחפושות בפורים:

¹⁴ תשובה המיוחסת לרמב"ם או לבנו מציגה התנגדות דומה למנהג שכלה תישא חרב כחלק מריקוד בחתונתה. ניתן למצוא כאן.

חידושי הרמב"ם, מתוך קובץ תשובות הרמב"ם ואגרותיו (ליכטנברג)
חדושים מרבינו הגדול הרמב"ם ז"ל שחבר החסיד הרב אברהם בנו ז"ל... ונשות בני ישראל גם כי רובם נצולות מזה העון ר"ל [רצונו לומר] לאו לא יהיה כלי גבר וגו' הנה קצתם הם נכשלות בו מצד פתיותם וזה שבחופותהם יתדמו לגוים ותצנוף האשה מצנפת או כובע ותקח בידה סייף ותצא במחול לפני האנשים והנשים בתועבה הזו ולא יעלה בדעת שמפני היותה כלה הותר לה איסור תורה א"כ [אלא אם כן] יתנצלו בזה בהיותם סומכים על המנהג... וכבר היה זה נעשה במצרים והיו נכשלים בו גדולים עד שבטלנו אותו ומחינו זכרו...

רמ"א שולחן ערוך או"ח תרצו, ח
הגה... ומה שנהגו ללבוש פרצופים בפורים, וגבר לובש שמלת אשה ואשה כלי גבר, אין איסור
בדבר מאחר שאין מכווין אלא לשמחה בעלמא... וי"א [ויש אומרים] דאסור, אבל המנהג
סבירא הראשונה. וכן בני אדם החוטפים זה מזה דרך שמחה, אין בזה משום "לא תגזול"...

פוסקים אחרים, הפרי מגדים ביניהם, אינם מקבלים שיטה זו. בדומה לש"ך, הם מגבילים את ההיתר
להיותה של התחפושת חלקית, ומאפשרת להבחין בבירור במגדר המקורי של האדם:

פרי מגדים או"ח משבצות זהב תרצו:ה
ויראה כשכל המלבושים של איש, רק מלבוש אחד של אשה, וניכרים הם, גם להרבה דיעות
בדעה [סימן] קפ"ב אין איסור תורה כהאי גוונא, אין למחות בפורים.

אף על פי כן, הרמ"א מציג תקדים מעשי לכך שכוונה דוחה את איסור כלי גבר. בתקופה שלנו, בדיונו
בנוגע לאישה המניחה תפילין, פוסק השרידי אש כי הכוונה לקיים מצווה דוחה חשש מאיסור כלי גבר:

שו"ת שרידי אש ב מא, ג
...מהא דעירובין צ"ו, א: מיכל בת שאול הניחה תפילין ולא מיחו בה חכמים. וקשה, אמאי לא
מיחו בה חכמים והא אסורה ללבוש תפילין משום לא יהי כלי גבר על אשה, לפי תרגום יונתן בן
עוזיאל: "לא יהי' גולין דציצית ותפילין דהנון תקוני גבר על אתתא", וע"כ [ועל כן] שמכיון
שמתכוונת לשם מצוה אין כאן איסור לא ילבש.

מעיון נוסף בדברי הרמ"א עולה כי הוא אינו מתייחס למצווה אלא ל"שמחה בעלמא". לאור זאת, היו
שטענו כי אפילו התחפשות לשם העלאת מחזה וכיוצא בזאת שייכת לאותה קטגוריה כמו התחפשות
בפורים.¹⁵

ואכן, בחלק מהקהילות שומרות ההלכה נוהגים כי בזמן הצגות נשים וגברים יכולים להתחפש לכל
מגדר, במידה מוגבלת. למשל, לרוב אישה המחופשת לגבר תלבש גם חצאית, כך שמגדרה יישאר
ברור. גישה זו מזכירה את דברי הפרי מגדים בנוגע לפורים, ואת שיטת הש"ך.

לשם הגנה עצמית

ראינו שרבי אליעזר בן יעקב אוסר על אישה ללבוש נשק ולצאת למלחמה. מה לגבי הגנה עצמית?
לשאלה זו תפקיד מרכזי בדיון העוסק בשירות צבאי לנשים.

מובא במדרש כי יעל השתמשה ביתד האוהל כאשר הכתה את סיסרא, משום ששימוש בחרב היה
נחשב כעבירה על איסור כלי גבר.

מדרש משלי פרשה לא
יעל שלא הרגה את סיסרא בכלי זיין, אלא ביתד בכח ידיה, ומפני מה לא הרגתו בכלי זיין, לקיים
מה שנאמר לא יהיה כלי גבר על אשה (דברים כב, ה).

עם זאת, ראינו שמדרש התנאים וספר חסידים התירו שימוש בכלי גבר במצב של סכנה. לפי זה נראה
שיעל היתה רשאית להשתמש בחרב לו יתד האוהל לא הייתה בהישג ידה.

אחרונים רבים, הרב משה פיינשטיין והרב עובדיה יוסף ביניהם, התירו לאישה לשאת נשק לצורך הגנה

¹⁵ הרב צבי רייזמן, רץ כצבי, הלכות חנוכה ופורים לו
כשכוונתו לשמחת פורים, הגם שבעצם המעשה הוא מתדמה לאשה, מכיון שאין בו כוונת זימה, אין בו איסור. וטעם זה שייך
גם בהצגה, שאין כוונת זימה ומשום כך, אין כל איסור, לא בלבישה ולא בתוצאת הלבישה.

שו"ת יחווה דעת ה, נה

בנידון שלנו שאין כוונת המורות בנשיאת הנשק כדי להתדמות לגברים, אלא רק להגן על נפשותיהן ועל נפשות תלמידיהן שבפיקוחן והשגחתן, נראה שהדבר ברור שאין בזה משום לא יהיה כלי גבר על אשה... מותר למורות ולגנות שביישובי הספר להתאמן ולאחוז בנשק בעת שמירתן על בתי הספר, ובלבד שיקפידו מאוד על כל כללי הצניעות בעת אימון, כראוי לבנות ישראל הכשרות...

פוסקים רבים מתייחסים למצב שבו אישה נושאת נשק שלא לשם הגנה עצמית כאיסור מדאורייתא, ואינם מתנים זאת דווקא ביציאה למלחמה:

שו"ת שרידי אש ב, מא, לב

...אלא שהרמב"ם ועמו כל הראשונים לא פירשו כן וסוברים, שלא דווקא יציאה למלחמה, אלא ההתקשטות בבגדי אנשים בכלל אסורה. ועכ"פ [ועל כל פנים] להנך ראשונים שסוברים שראב"י [שרבי אליעזר בן יעקב] אוסר מן התורה ללבוש בגדים המיוחדים לאיש, הנה הזיון הצבאי לנשים הוא איסור מן התורה, ואפילו אם אינם יוצאים למלחמה אם רק מתלבשים במדי צבא – אסור.

אם חששו העיקרי של רבי אליעזר בן יעקב הוא נשיאת נשק כדוגמה לפריט גברי קלאסי, ניתן יהיה לטעון שגם זה, בדומה לשאר ההיבטים של כלי גבר, תלוי בזמן ובמקום. אם כך, ייתכן שבישראל של ימינו, מקום שבו נשים בצה"ל נושאות נשק, הדבר כבר לא ייחשב כאסור. הרב יהודה הנקין הציע זאת כהיתר אפשרי לנשים דתיות לשאת נשק בצבא.

רב יהודה הנקין, נשיאת נשק ע"י נשים ושירותן בצבא, תחומין 28 עמ' 3–271... שהרובים אינם עוד בגדר כלי המיוחד לאיש... בארץ ישראל היום אלפי בנות מתגייסות או מתנדבות לצבא... אי אפשר לומר שהן נמצאות במדינה אשר שם רובה ה-M16 הוא מיוחד לגברים. ואין זה משנה אם רוב הנשים בצה"ל אינן דתיות, כי אפילו תהיינה כולן גויות, מכל מקום מנהגן קובע לענין בגד איש ואישה... לכן אין להחזיק את החיילות כעובדות על איסור תורה של בגד איש עכ"פ בדיעבד... בספרי דברים (פיסקא רכו) הנוסח הוא: "מנין שלא תלבש אשה כלי זין ותצא למלחמה"... לפי זה האיסור הוא בלבישה, ונראה לפרש כן גם בברייתא, וכן היא משמעות הכתוב... וזהו המקור לדיוקו של הרמב"ם... לא מצאנו בספריו שהזכיר הרמב"ם איסור נשיאת נשק במנותק ממלבוש... לימדנו זכות על נשים הנושאות או נוטלות נשק בצבא

מחשבות לסיכום

איסור כלי גבר עשוי לעורר שאלות על נורמות מגדריות יותר מאשר לספק להן תשובות. ד"ר אריקה בראון מרמזת על מה שביכולתו של לבוש לעשות:¹⁷

¹⁶ הרב פיינשטיין מבחין בין נשיאת נשק באופן פרטי לשם הגנה עצמית, לבין נשיאת נשק כחיילת. (הוא משלב בפסיקתו קריאה שונה של דברי רבי אליעזר בן יעקב, שלפיה אסור לאישה לשאת נשק רק בדרך הלוחמים, ועל כן נשיאת נשק כדרך קישוט תהיה מותרת לאישה).

אגרות משה אורח חיים ד עה, ג

בישוב גוש עציון ובעוד ישובים שהם סמוכים לערבים שיש בהם הרבה שונאי ישראל ורוצחים, אם יש להתיר לנשים לישא כלי נשק הנקרא אקדח וכו', ויש להתיר על פי מה שכתב הט"ז והש"ך בשם הב"ח שאם עושה כן מפני החמה והצינה והגשמים ליכא איסור, וכלי נשק זה אינו דרך קישוט ונוי אלא להגן על עצמם, וגם אין בזה ענין יציאה למלחמה, אלא שעושות כן למקרה בעלמא כשנוסעות בדרך, וגם אין דרך הצבא במלחמה בכלי נשק קטן כזה אלא בכלי נשק גדולים הוא טעם להתיר. ולכן מותרות הנשים לישא כלי זין אף להינצל מהכאות דעלמא, שבזה נמצאות הנשים כאנשים בהכרח, והוא פשוט שהוא גם ענין פקוח נפש, ולא שייך לחייב בשביל זה הנשים שלא יסעו למקום שרוצות, ורק לצאת למלחמה אין דרך נשים וגם אסורות, וכן בסתם מקומות שבחזקת שלום אסורות.

¹⁷ ניתן למצוא כאן.

ד"ר אריקה בראון, התלבשי והצליחי, Dress for Success, Jewish World Review, 12.16.16

בעברית, המילה "בגד" מגיעה מאותו השורש של המילה "בוגד". בגדינו יכולים לחשוף או להסתיר, ומשום כך יש להשקיע מחשבה ולקבל החלטות רבות בנוגע לאופן שבו אנו מעוניינים להציג את עצמנו בפני העולם.

כפי שראינו לאורך סדרה זו, בחירותינו לגבי לבושנו הן הרוח משמעות, והאופן שבו אנו מציגות את עצמנו עשוי להעיד על מצבנו החברתי והדתי. הלכות כלי גבר מהוות חלק ממבט רחב יותר, המוביל אותנו לגלות רגישות כלפי נורמות מגדריות כאשר אנו בוחרות כיצד להתלבש, מתוך הבנת מורכבותן של הנורמות הללו.

העמקה נוספת

- "לא ילבש", עלמות שיעור, ניתן למצוא [כאן](#).
- אלינסון, הרב אליקים גסטל. נשים והמצוות: המדריך למקורות הלכתיים, כרך ב, הדרך הצנועה. רפאל בלומברג. ירושלים: המחלקה לחינוך תורני ותרבותי של ההסתדרות בציונית העולמית בתפוצות, 1992.
- הבר, הרב שמואל. את צנועים חכמה, כרך א. קרני שומרון, 2007.